

Vada kyrka

© Stockholms stift
Stockholm 2008
www.svenskakyrkan.se/stockholmsstift
info.stockholmsstift@svenskakyrkan.se

Vada kyrka

Össeby församling, Roslags kontrakt, Stockholms stift

Vallentuna Vadaby 9:1, Vada socken, Vallentuna kommun, Stockholms län, Uppland

Vada kyrka uppfördes av sten under 1100-talets slut eller 1200-talets början och ersatte möjligen en äldre träkyrka. Kyrkan har byggts om och till vid flera tillfällen och präglas idag både exteriört och interiört av en större ombyggnad utförd under 1820-talet.

Vada kyrka är skyddad enligt 4 kapitlet lagen om kulturminnen. Kyrkan ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

HISTORIK

Vada kyrka dateras till 1100-talets slut eller 1200-talets början och uppfördes som gårdskyrka till gården Vada. Kyrkan utformades troligen med ett smalare **absidförsett kor** i en för tiden karaktäristisk **romansk** stil. Vid 1200-talets slut revs **koret** och kyrkan byggdes om till en **salkyrka** och försågs med **sakristia**. Under 1400-talet uppfördes ett **vapenhus** och **långhuset** valvslogs i likhet med flertalet medeltida kyrkor under samma tid. Kyrkan dekorerades under samma århundrade med kalkmålningar av vilka endast återstår fragment. Efter en brand 1697 förlängdes kyrkan åt väster.

Vid en kraftig ombyggnad i början av 1800-talet, revs **vapenhuset**, de senmedeltida valven ersattes med ett putsat tunnvalv av trä och taket fick ett lägre fall. Vidare togs ingången i väst upp samt förstörades fönsteröppningarna och fick sin nuvarande rundbågiga form.

Vada kyrka hade under medeltid ett strategiskt läge vid den då så viktiga vattenvägen Långhundraleden. Här möttes gränserna mellan tre häraden och trakten var ett maktcentrum dominerat av stormän under yngre järnålder. Om detta vittnar ett hundratal järnåldersgravar inklusive tre storhögar, de s k Sjökuallarna, strax norr om kyrkan. Namnet Vada kommer troligen av det vadställe över ån som fanns mellan kyrkan och gården Husa.

Vada var sedan början av 1300-talet moderförsamling med Angarn som annex. Vada och Angarn utgjorde eget pastorat ända fram till 1923 då båda socknarna blev annex till Össeby-Garn. Sedan årsskiftet 2005–2006 hör Vada kyrka till Össeby församling.

BESKRIVNING

Omgivningen

Vada kyrka ligger öppet beläget i en bred dalgång längs Helgöån. Omgivande områden utgörs i huvudsak av svagt kuperade öppna landskap omgivna av skogar.

Huvuddelen av bebyggelsen i området ligger på sidorna av den flacka dalgången. Intill kyrkan ligger gården Vadaby och det gamla sockencentrumet med prästgård, klockarboställe och skola. På andra sidan Helgöån ligger gårdsbildningen Husa som troligen utgjort en tidig medeltida kungsgård.

Vid sidan av det lilla sockencentrumet domi-

neras området av de tre små herrgårdarna Stora och Lilla Benhamra samt Klingsboda.

Kyrkomiljön

Kyrkogården är omgärdad av en kallmurad gråstensmur, åt öster uppförd som en terrassmur. Innanför muren växer en trädkrans av hamlade lindar. Ingången är i väst genom svarta smidesgrindar dekorerade med ett silverfärgat kors och en stjärna. Utanför ingången står den smala, svarttjärade klockstapeln. Den härrör från 1640-talet och är inklädd med svarttjärade bräddor och täcks av ett pyramidformigt tak täckt med tjärade spån.

Kyrkogården utgörs av grästäckta kvarter med rakt anlagda grusade gångar. Det stora gravkvarteret intill kyrkans södra sida har sparsamt med gravvårdar. I övrigt har gravkvarteren längs murarna ett fåtal äldre vårdar, bl a en återanvänd runsten. Norr om kyrkan finns inga gravvårdar utan här har äldre borttagna gravstenar ställs upp mot muren. En minneslund har anlagts i kyrkogårdens nordöstra hörn.

Kyrkobyggnaden

Kyrkan är utformad som en **salkyrka** med rakslutet **kor** i öst. I norr ansluter en **sakristia** från 1200-talets senare hälft. Murarna är uppförda av kluven gråsten med tegel i omfattningar och **gavelrösten**.

Exteriör

Kyrkans har spritputsade, vitkalkade fasader med slätputsade omfattningar och hörn. Den östra gaveln har en synlig sockel av gråsten, i

Exteriör från sydöst.

övrigt är kyrkan putsad ner till mark. Närmast runt kyrkan är marken lagd med en cirka 30 cm bred singelsträng. Hängrännor och stuprör med rundade krön är vitmålade.

Kyrkans ingång är förlagd till den västra gaveln och är försedd med en kopparbeslagen port med omfattning av betsat trä. Över porten finns ett småspröjsat, gråmålat överljusfönster. En rund inskriptionsplatta med texten ”Herren är i sitt heliga tempel” har placerats över ingången.

Fönsterna är rundbågiga försedda med gråmålade bågar och blyspröjsade glas. I **långhusets** västra gavelröste finns ett mindre **stickbågigt** fönster och i östra gaveln ett trekantsfönster. Sa-

Exteriör från väst.

Kyrkorummet åt öst.

kristian har ett mindre **stickbågigt** fönster åt öster. **Långhuset** och **sakristian** har **sadeltak** täckta med tegel. **Långhuset** är försett med ett kors i vardera gavelkrönet.

Interiör

Kyrkorummet har en **salkyrkoform** med vitkalkade väggar täckt av ett putsat, vitkalkat tunnvalv. Runt kyrkorummet löper en vitmålad och förgylld taklist av trä. Tunnvalvet och listen samt draperimålningar kring **korfönstret** och bakom predikstolen kom till vid 1820 års ombyggnad. Från samma ombyggnad härrör läktaren med en rak, vitmålad läktarbarriär med för-

Kyrkorummet åt väst.

Ingång till **sakristian** omgiven av medeltida kalkmålningens fragment.

gyllda lister stående på kvadratiska marmorerade pelare.

Orgeln är tillverkad av Daniel Wallenström i Uppsala 1852. Den utökades med två stämmor av Einar Berg i Stockholm 1955 och till sex stämmor 1987 av J Künkels Orgelverkstad, Färjestad. Orgelfasaden är likt läktarbarriären målad vit med förgyllda lister.

När de medeltida tegelvalven revs vid ombyggnaden under 1820-talet förstördes de medeltida kalkmålningarna. Av kalkmålningarna återstår fragment runt **sakristians** dörröppning. Bevarat av det medeltida kyrkorummet är även **sakristians** smala, tresprångiga öppning försedd

med en dörr från 1400-talet av kraftiga furuplank sammanhållna av smidda senmedeltida järnbeslag.

Till kyrkans äldre bevarade inredning hör renässanspredikstolen, som troligen är tillverkad under 1600-talets första hälft och skänkt till kyrkan 1668. Trelos gravmonument består av två skulpterade sandstenshällar i högre relief som är tillkomna under 1630-talet och är resta över Stora Benhamras ägare, Jakob Trelo och hans maka Margareta Slotz. Till den äldre inredningen hör också altaret och **altarringen** från 1772. **Korbänkarna** tillkom troligen vid ombyggnaden under 1820-talet.

En större restaurering under 1950-talet har präglat interiören med nya tegelgolv, vitkalkning av väggar och ny bänkinredning. Vid restaureringen tillkom en ny dopfont ritad av restaureringsarkitekten Åke Tengelin, Trelos gravmonument flyttades till **koret** och under läktaren byggdes väntrum och förråd.

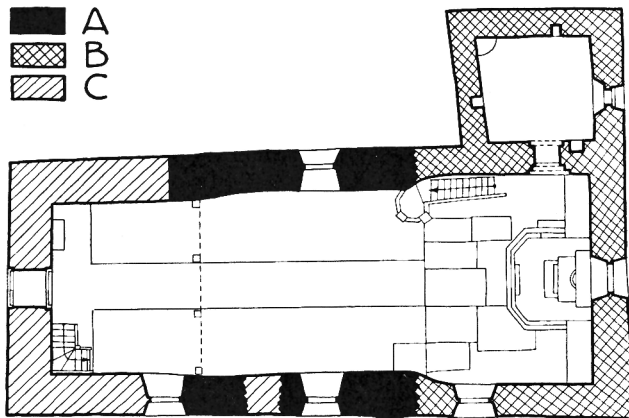
KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK

Kyrkan har byggts om och till i flera etapper och präglas exteriört och interiört framförallt av 1820-talets stora ombyggnad. Kyrkorummet har med sina tunnvalv, draperimålningar, läktarbarriär och orgelfasad en stram 1800-talskaraktär. Interiören präglas i övrigt av inredning härrörande från olika epoker. Orgeln, som troligen är orgelbyggaren Daniel Wallenströms första verk, ska ur klangsynpunkt vara en av de bäst bevarade i landet från sin tid.

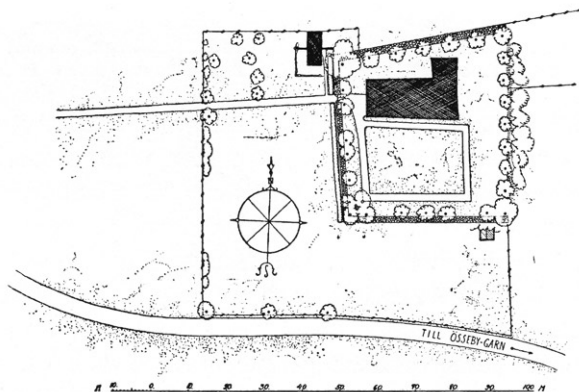
Att tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- kyrkan bevarar till delar medeltida murverk
- kyrkan bevarar fragment av medeltida kalkmåleri samt en **sakristiedörr** med medeltida beslagning.
- kyrkorummet är utformat vid 1820 års ombyggnad och har bevarade väggmålningar från samma tid.

ORIENTERINGSPLANER

Plan över kyrkan ur Henschen, Ingegerd och Tuulse, Armin, Vada kyrka, Sveriges kyrkor, Uppland, Volym 71, Band V, Häfte 1, Vallentuna härad, Stockholm 1953.

Situationsplan ur Henschen, Ingegerd och Tuulse, Armin, Vada kyrka, Sveriges kyrkor, Uppland, Volym 71, Band V, Häfte 1, Vallentuna härad, Stockholm 1953.

KRONOLOGI

Årtal	Händelse	Källa
Omkring 1200	Kyrkan uppförs.	Henschen/ Tuulse
1200-talets slut	Det äldre koret rivs och kyrkan byggs om till salkyrka .	dito
Omkring 1400	Kyrkan återinvigs 1404 efter en eldsvåda.	dito
1400-talets början	Triumfkrucifix kommer till. (Säljs sedermera, se nedan 1897.)	dito
1400-tal	Kyrkan förses med kalkmålningar.	Sjöman
1450	Långhuset valvslås. Vapenhus byggs till.	Henschen/ Tuulse
1515	Altarskåp kommer till. (Säljs sedermera, se nedan 1897.)	dito
1630	Kyrkogården hade en gårdesgårdsliknande inhägnad.	dito
1640	Klockstapeln uppförs.	dito
1668	Nuvarande predikstol, tillverkad under 1600-talets förra hälft skänks till kyrkan.	dito
1697	Brand. Kyrkan förlängs åt väster då ingången i västgaveln kommer till.	dito
1698–99	Klockan faller ner och lagas. Nya syllar , fodring, spån och tjärning.	dito
1755	Kyrkan putsas.	dito
1758	Kyrkans västra ingång muras igen.	dito
1762	En av två stigluckor av trä rivs. I dess ställe tillkommer en ny port.	dito
1766	Spåning av stapeln.	dito
1772	Nytt fönster åt norr.	dito
1772	Nuvarande altarbord och altarring tillkommer. Predikstolen flyttas från södra till norra sidan.	dito
1821–22	Fönsterna förstoras och får sin rundbågiga form.	dito

Årtal	Händelse	Källa
1822	Stor ombyggnad ledd av byggmästare Joh Fred Ekberg, Uppsala. Kyrkans västra ingång tas upp. Vapenhuset rivs. Den södra ingången muras igen. De medeltida tegelvalven tas ned och ersätts med putsade runnvalv av trä. Gavelröstena av tegel samt det låga yttertaket kommer till. Taken täcks med tegel. En strävpelare rivs i sydöstra hörnet. Valv och takfotslist tillkommer. Ny sluten bänkinredning tillkommer. Altarbord och altarring förändras. Korväggen dekormålas med pilastrar och draperier. Väggan bakom predikstolen dekormålas. Ny läktare.	Henschen/ Tuulse
1822	Ingång till kyrkogården i väster tillkommer och förses med granitstolpar.	Sjöman
1832	Stapeln repareras.	Henschen/ Tuulse
1840	Lillklocka tillverkad av Göran Putenson i Stockholm 1651 köps in från Össeby-Garns kyrka.	Sjöman
1852	Orgel tillkommer, byggd av Wallenström i Uppsala.	Henschen/ Tuulse
1883	Orgeln repareras.	dito
1895	Kyrkogården planteras och sandgångar tas upp.	dito
1896	Kyrkan putsas.	dito
1896	Inre dekoration. Öppna bänkar sätts in. Altarbord och altarring förändras. Golvet läggs med cement. Platt pärsponttak sätts in i sakristian . Kyrkans väggar valv dekorerar med kvadermålningar. Glasmålningen i korfönstret tillkommer.	dito
1897	Altarskåpet och triumfkrucifixet säljs till Statens Historiska Museer.	dito
1907	Storklocka gjuts av Bergholtz. Gods efter den gamla spruckna lillklockan från 1517 används.	Sjöman
1933	Klockstapeln renoveras. Takspån läggs och stapeln rödfärgas.	ATA
1953	Fasadrenovering. (Puts var delvis bortfallen och blottade ett lager av skär puts, som troligen härstammade från 1700-talet.) Nytt tegeltak. Ny skåpsinredning i sakristian . Nya dörrar mellan vindfång och kyrkorum.	Henschen/ Tuulse. ATA

Årtal	Händelse	Källa
1955	Restaurering under ledning av arkitekten Åke Tengelin och hans maka. (Som handlingar från restaureringen finns endast ett program upprättat under 1930-talet.) Kvadermålningen från 1896 tas bort. Konservering av väggmåleri, konservator Lindström. Rengöring och omkalkning av väggar och valv. Dopfont kommer till, ritad av Åke Tengelin. Bänkarna byggs om. Altaret byggs om. Väntrum och förråd byggs under läktaren. Tegel läggs i mittgång, sakristia och kor. Predikstolens färgsättning tas fram och retuscheras. Målningsrenovering av inredning. Takplattor sätts in i sakristian. Gravmonument flyttas till koret från långhuset. Korgolvet höjs. Sakristians pärlsponttak avlägsnas.	ATA. Sjöman
Efter 1966	Rund inskriptionstavla på västgaveln har tillkommit efter 1966.	ATA
1977	Klockstapeln repareras och tjäras.	Församlingen
1979	Fasadrenovering.	ATA
1985	Minneslund anläggs.	Sjöman
1986–87	Orgeln repareras och utökas till sex stämmor.	ATA
1990	Klockstapelns takspån läggs om.	Församlingen
1992	Fönster och kyrkport målas om.	dito
1996	El läggs om interiört.	dito
1998	Automatisk klockringning installeras.	dito
1999	Klockstapeln repareras och tjäras om.	dito
1999	Renovering av korfönster.	ATA
2001	Interiör renovering. Väggar och valv rengörs, lagas och kalkas om. Väggmålningar konserveras av Lars Göthberg. Målningsrenovering av inredningen av Kurt Fredriksson Måleri AB.	dito
2004	Östra kyrkogrunden repareras.	Församlingen

KÄLLFÖRTECKNING

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet
Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet
SLM Stockholms läns museum, arkivet

Boëthius, Ulf, *Vägvisare till kyrkorna i Stockholms län*, Uddevalla 1980

Bonnier, Ann Catherine, *Kyrkorna berättar, Upplands kyrkor 1250–1350*, Uppsala 1987

Dyhlén-Täckman, Ingrid, *Kulturminnesvårdsprogram för Vallentuna kommun*, Stockholm 1986

Henschen, Ingegerg och Tuulse, Armin, *Vada kyrka*, Sveriges kyrkor, Uppland, Band V, Häfte 1, Vallentuna härad, Stockholm 1953

Nilsson, Christina och Westerberg, Ove, *Kyrkguiden. Vägledning till kyrkorna i Stockholms stift*, Stockholm 1995

Sjöman, Börje, *Vada kyrka, Upplands kyrkor – 214*, Katrineholm 1989